

nin *Taşavvurât* adıyla tanınan eserinin Farsça metniyle İngilizce tercümesidir. 10. *Alanut and Lamassar* (Tahran 1960). Ortaçağ'a ait iki İsmâîlî kalesi hakkında yapılmış arkeolojik bir çalışmadır.

Bunların dışında Ivanow'un aşağıdaki makaleleri de onun önemli çalışmalarındandır: 1. "İsmailitskiya rukopisi Aziatskago Muzeya". Rus İlimler Akademisi'ne bağlı Asiatic Museum'un Zarubin koleksiyonunda bulunan İsmâîlîliğe dair yazmalar hakkında adı geçen kuruluşun dergisinde yayımlanmıştır (*Bulletin de l'Académie des Sciences de St. Pétersbourg*, VI [1917], s. 359-386). Bu çalışma Edward Denison Ross tarafından özet olarak İngilizce'ye çevrilmiştir (*JRAS* [London 1919], s. 429-435). 2. "İsmailitica". İmamı tanımanın gerekliliği konusunda yazılmış "Faş der Beyân-ı Şinahtî-i İmâm" adlı Farsça bir metin ve bunun İngilizce tercümesidir (*Memoirs of the Asiatic Society of Bengal*, VIII [London 1922], s. 1-76).

BİBLİYOGRAFYA :

M. G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, The Hague 1955, s. 30-32; Necib el-Akîkî, *el-Müsteşrihân*, Kahire 1981, III, 92-93; F. Daftary, *The İsmâ'îlis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, s. 28-29, 443-444, 702-703; a.m.f., "Bibliography of the Publications of the Late W. Ivanow", *JC*, XLV/1 (1971), s. 55-67; a.m.f., "W. Ivanow: A Biographical Notice", *MES*, VIII/2 (1972), s. 241-244; "Vilâdimir İvâ-nuf", *Rehnümâ-yi Kitâb*, XIII, Tahran 1970, s. 469-471.

MUSTAFA ÖZ

İVAZ

(العوض)

İki tarafa borç yükleyen akidlerde karşılıklı bedellerden her biri.

Sözlükte "karşılık, bedel" mânasına gelen *ivaz* ve türevleri Kur'an'da geçmemekle birlikte hadislerde sözlük anlamında zikredilir. Meselâ bazı hadislerde, dünyada başa gelen bir sıkıntıya gösterilecek sabır ve metanet karşılığında âhirette verilecek mükâfat bu kelimeyle ifade edilmiştir (*Müsned*, III, 156; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 55). Hukuk dilinde *ivaz*, iki tarafa borç yükleyen akidlerde hem akdin konusunu hem de ona karşılık ödenecek bedeli ifade eder. Ancak *ivazın* terim olarak bedel anlamı daha yaygındır.

Allah rızası için yapılan bir iyiliğin karşılığında genel olarak sevap, hayırlı bir işin karşılığında ise ecir kazanılacağı ümit edilir. İki kavramda ortak özellik, gösterilen fedakârlığın insanlardan bir karşılık bek-

lenilmeden yapılmış olmasıdır. Halbuki *ivaz* tamamen dünyevî ve maddî bir özelliğe sahiptir; kişi, ekonomik bir değere sahip bir karşılık elde etmek düşüncesiyle fedakârlıkta bulunur. Böylece iki tarafın mal varlıkları arasında bir takas ilişkisi kurulmuş olur, birindeki azalma, diğerindeki azalmaya tekabül eder. Borçlar hukukunda *ivaza* ilişkin hukukî problemler de böyle bir yaklaşımla ele alınır ve çözüme kavuşturulur.

İslâm hukukunda borcun çeşitli kaynakları bulunduğu gibi borcu doğuran sebebe veya doğan sorumluluğun niteliğine göre de mahiyetleri farklıdır. Klasik doktrinde bu farklılığı gösterebilmek için çok defa her bir borç türü farklı isimlerle anılmıştır. Meselâ haksız fiil sonucu tazmin edilmesi gereken değer için "damân", adam öldürme suçlarında ödemesi gereken kan bedeline "diyet", müessir fiillerde ödenecek tazminata "erş" ve "hükûmet-i adl", ihram yasağını ihlâl sebebiyle kurban olarak kesilmesi gereken küçükbaş hayvana "dem", büyükbaş hayvana "bedene", nikâh akidinde kocanın eşine vermeyi taahhüt ettiği malî değere "mehir", evlilik bağının sona erdirilmesi karşılığında kadının kocasına verdiği bedele "hul" adları verilir. Ancak bunların hiçbirini teknik anlamda *ivaz* olarak adlandırılmaz. *İvaz*, borçlar hukukunda iki taraflı borç doğuran bir akdî ilişki söz konusu olduğunda taraflardan birinin diğerine ödemesi gereken karşılığın adıdır. *İvaz* ile akdin konusu (ma'kûdun aleyh) arasında da fark vardır. Tek tarafa borç yükleyen akidlerde akdin konusu tek bir edim, iki tarafa borç yükleyen akidlerde ise (muâvazât-ı mâliyye) her iki edimi karşılar. Bu ikinci grup akidlerde akdin konusu iki edim olduğu ve bunlar da birbirine karşılık teşkil ettiği için her biri diğerine nispetle *ivaz* olarak adlandırılmıştır. Buna göre *ivaz* "alacağa tekabül eden borç" demektir. Taraflardan biri, diğerinden elde edeceği alacak karşılığında bir edimle yükümlü olmayacaksa yapılan bu akid *ivazlı* değil bir *teberru akdi* olacaktır. Şu halde akidlerin muâvazât-*teberruât* şeklindeki ikili ayrımı *ivazın* varlığı esas alınarak yapılmaktadır. Bunun için de yapılan hukukî işlemin *ivazlı* olup olmaması akdin tipini belirler. Meselâ bir şeyin mülkiyeti birine *ivazsız* geçirilirse hibe, *ivazlı* yapılırsa *bey'* söz konusudur. Bir şeyden yararlandırma *ivazsız* olursa âriyet, *ivazlı* olursa kira adını alır.

İvaz akdin kuruluşu aşamasıyla ilgili bir kavramdır; akid kurulduktan sonraki du-

rumla ilgili değildir. Öte yandan *ivaz* karşılıklı borç doğuran akidlerde bir üst kavramdır. Bu tür akidlerden her birinde yer alan karşılıklı edimler için kullanılan özel terimler *ivazın* birer alt türünü oluşturur. *Bey'* akidindeki *mebî'* ve *semen*, *selem* akidindeki *re'sûlmâl* ve *müslêmün fih*, *icâre* akidindeki *menfaat* ve *ücret* gibi terimler *ivazın* özel türleridir.

Fakihler akidde yer alan karşılıkları akdin temel unsurlarından saymışlar, akdin kurulabilmesi, sıhhat ve geçerlilik kazanabilmesi için bu unsurların bazı şartlar taşımasını aramışlardır. Bunlar arasında en önde gelenleri *ivazın* ifasının mümkün olması, hukuken korunmaya değer bir mal veya menfaat olması şartlarıdır. Ayrıca karşılıklı edimlerin birbirine objektif olarak eşit olması da aranır. Sübjektif olarak eşit olması ise gerekmez. Objektif olarak eşit olması, klasik dönem fakihlerince karşılıklı edimlerin her ikisinin de aynı cinsten mislî (*keylî* ve *veznî*) şeyler olması durumunda her iki bedelin de miktar olarak eşit olması şeklinde açıklanmış, aksi takdirde akdin *ribâ* yasağı kapsamına gireceği kabul edilmiştir (bk. FAİZ). Karşılıklı bedellerden birinin ayn diğerinin deyn niteliğinde olduğu durumda ise bedeller arasındaki dengesizlik oranı gabnin türünü, dolaylı olarak da akdin fes-hedilebilirliğini belirler (bk. GABN).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "avz" md.; *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara 1944, s. 180; *Müsned*, III, 156; VI, 360; Buhârî, "Hüyel", 14, "Talâk", 20; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 55; Ebû Dâvûd, "İtk", 8; Tirmizî, "Menâkıb", 74; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347, II, 206-208; III, 2-3, 141-142, 239-244; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 69-70, 78-86, 107-110, 123-124; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 316, 318, 320, 325; Y. Linant de Bellefonds, "İwad", *EI²* (İng.), IV, 286; "İvaz", *Mv.F*, XXXI, 58-73.

BİLAL AYBAKAN

İVAZ

(العوض)

Dünyada yaşanan üzüntü ve acılara karşılık âhirette bedel ödeneceğini ifade eden kelâm terimi.

Sözlükte "bir iş veya nesneye karşılık bedel ödemek" anlamındaki *avz* kökünden türemiş bir isim olan *ivaz* "bedel, karşılık" demektir. Türkçe'de kullanılan *tâviz* de (ta'vîz) aynı mânayı ifade eder. *İvaz* kavramı Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Hadislerde ise "mal karşılığında